

Bezrobocie technologiczne w dyskursie naukowym w latach 2009-2020

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Prezentowana rozprawa doktorska poświęcona jest problematyce bezrobocia technologicznego. Przedstawione jako część tzw. “czwartej rewolucji przemysłowej” zjawisko polega na wykorzystywaniu autonomicznych środków produkcji (maszyn, robotów, oprogramowania) w ramach istniejących i nowych procesów wytwarzania i przetwarzania zasobów, wskutek czego przejęte przez nie czynności i zawody odbierane są pracownikom ludzkim. Główny cel pracy stanowiło wielokryterialne pogłębienie i usystematyzowanie wiedzy na temat bezrobocia technologicznego, w ramach różnych koncepcji, modeli i kontekstów. Narzędziami metodologicznymi, wykorzystanymi w pracy doktorskiej były krytyczna analiza dyskursu naukowego (*critical discourse analysis - CDA*) oraz analiza danych zastanych (*secondary data analysis*). Wykorzystano również konstruktywistyczną teorię ugruntowaną (*constructivist grounded theory*). Zakres prowadzonych badań ograniczono do lat 2009-2020. Ramy te wyznaczone zostały przez kryzys finansowy z lat 2007-2008 oraz kryzys, spowodowany pandemią COVID-19, który rozpoczął się w 2020 roku.

W trakcie prowadzonej analizy posłużono się trzynastoma postawionymi pytaniami badawczymi. Dotyczą one funkcji spełnianych przez dyskurs, kategoryzacji i opisu bezrobocia technologicznego w dyskursie, skutków opisywanego zjawiska, na jakie zwrócono uwagę, grup dostrzeganych w dyskursie, możliwej stratyfikacji społecznej, kwestii zmian w zakresie władzy, możliwych rozwiązań polityki społecznej, aksjologicznych aspektów opisu zjawiska, rodzaju języka używanego w dyskursie, a także kwestii ukrytych i przemilczanych w dyskursie.

Dysertacja składa się z dziesięciu rozdziałów. W rozdziale pierwszym uzasadniono wybór tematyki pracy oraz zakres czasowy i kontekst prowadzonej analizy. Zasygnalizowano szerszy kontekst zmian rynku pracy (związany między innymi z procesami prekaryzacyjnymi, uberyzacyjnymi i rozwojem *gig economy*) oraz tło współczesnych zmian technologicznych (w tym rozwój rozwiązań opartych na sztucznej inteligencji i uczeniu maszynowym). Dokonano operacjonalizacji pojęcia “bezrobocia technologicznego”, zasygnalizowano związane z nim propozycje rozwiązań społecznych i politycznych, a także

umiejscowiono zjawisko w ramach teoretycznych koncepcji neokorporacjonizmu, *good governance* oraz globalizmu. Na końcu szczegółowo przedstawiono i uzasadniono podejście metodologiczne, wykorzystane w pracy. Zaprezentowano również wyniki prowadzonych, pilotażowych badań dyskursu oraz postawiono i rozwinięto pytania badawcze.

Rozdział drugi poświęcono przeglądowi danych zastanych, dotyczących bezrobocia technologicznego. Ujęto zjawisko jako proces, cechujący się fazowością, skupiono się również na zmianach dotyczących przetwarzania zasobów w przedsiębiorstwach i ich wpływie na kształtowanie się opisywanego zjawiska. Wyróżniono trzy modele tworzenia się bezrobocia technologicznego (opierające się kolejno na zastępowaniu umiejętności, czynności rutynowych oraz całych zawodów). Na koniec poruszono kwestie różnego rodzaju skutków bezrobocia technologicznego i możliwych odpowiedzi na nie.

Trzeci rozdział dysertacji dotyczy charakterystyki bezrobocia technologicznego w dyskursie naukowym. Zwrócono w nim uwagę na celowość analizowanych wypowiedzi i opisywane cechy zjawiska w kontekście różnego rodzaju grup i ich pozycji społecznej. Skupiono się także na problemach wywoływanych przez bezrobocie technologiczne w kontekście możliwości ich zapobiegania i łagodzenia. Na koniec rozwinięto kwestie semantyki analizowanego dyskursu.

Nad zagadnieniem wpływu technologii na zatrudnienie pochyłono się w czwartym rozdziale pracy - przedstawiono bezrobocie technologiczne jako cykliczny proces, rozpoczynający się i kończący w pozycji tzw. "sytuacji normalnej" (ale za każdym razem jakościowo różnej) i przebiegający przez różne etapy - wprowadzanie zmian technologicznych oraz następujących po nich redukcji czasu pracy i zarobków ludzi, pogłębianie nierówności i lęku, a także poprzedzone wystąpieniem oporu społecznego wprowadzenie rozwiązań łagodzących skutki zjawiska. W pozostałej części rozdziału omówiono antycypacje, związane z bezrobociem technologicznym oraz zmiany, polegające na poszerzeniu pojemności pojęcia pracy.

W rozdziale piątym poruszono kwestie, związane z wpływem technologii i powodowanego przez nią bezrobocia na kondycję człowieka. W trakcie prowadzonych badań powiązано dostrzegane w dyskursie zagrożenia z konkretnymi, przyjętymi modelami powstawania zjawiska. Przedstawiono dwa scenariusze koegzystencji człowieka i maszyny - współpracę partnerską oraz scenariusz dominacji człowieka przez roboty. Na końcu rozgraniczono pozytywne, mieszane oraz negatywne prognozy wpływu robotyzacji na kondycję psychiczną ludzi.

Pogłębieniu kwestii nierówności społecznych poświęcono szósty rozdział dysertacji. Przedstawiono w nim różnorodność możliwych skutków bezrobocia technologicznego, wpływających na pogłębianie nierówności (w szczególności ekonomicznych), związanych między innymi ze zwiększeniem władzy posiadaczy cyfrowych środków produkcji. W dalszej części rozdziału wyszczególniono ekonomiczne, polityczne i społeczne aspekty nierówności oraz powrócono do pytania, dotyczącego różnych sposobów postrzegania problemu.

Rozdział siódmy został poświęcony lokalnym perspektywom badań nad bezrobociem technologicznym - skupiono się kolejno na badaniach dotyczących Ameryki Łacińskiej, Stanów Zjednoczonych, Afryki, Europy oraz krajów azjatyckich. Ze względu na stosunkowo nowy charakter tego rodzaju badań, uzupełniono uzyskane wyniki o publikacje pochodzące spoza pierwotnie wybranego zakresu dyskursu naukowego. Wykazano między innymi brak metodologicznego konsensu pomiędzy badaniami, wpływ globalnego dyskursu i ram teoretycznych na kształt badań o charakterze lokalnym, różnice opisów różnych regionów, brak ścisłego związku wydatków na badania i rozwój ze wskaźnikiem bezrobocia oraz stosunkowo ograniczone i zachowawcze aspekty preskryptywne omawianych badań.

W rozdziale ósmym skupiono się na rozwiązaniach społecznych i politycznych, dotyczących łagodzenia skutków bezrobocia technologicznego, jakie wysuwane są w dyskursie naukowym. Wskazano na szereg funkcji, pełnionych przez tego rodzaju rozwiązania. Wśród nich wyróżniono poprawę dostępności i jakości edukacji, wprowadzenie dochodu podstawowego, wdrożenie polityki pełnego zatrudnienia, skrócenie czasu pracy ludzi, wdrożenie kwot zatrudnienia ludzi, zmiany struktury własności przedsiębiorstw, opodatkowanie cyfrowych środków produkcji, wykorzystanie ekonomii współdzielenia i inne.

Przedostatni, dziewiąty rozdział dysertacji poświęcony został długoterminowym antycypacjom społecznego oddziaływania zmiany technologicznej, jakie wyrażane są w analizowanym dyskursie. W badaniu uwzględniono różnego rodzaju modele rozwoju sztucznej inteligencji i prognozy dotyczące dalszego wpływu procesów automatyzacyjnych na pracę, konsumpcję oraz ustrój polityczny, społeczny i gospodarczy. Rozwinięto również kwestię kontroli nad sztuczną inteligencją, w szczególności w kontekście malejącej roli człowieka wobec maszyny oraz problemów związanych z prywatnością.

Finałowy, dziesiąty rozdział pracy poświęcony został uzupełnieniu i podsumowaniu badań. Przedstawiono bezrobocie technologiczne jako problem historyczny oraz pokazano jego miejsce i kontekst w dyskursie polskojęzycznym. Na koniec przedstawiono

podsumowanie i odpowiedzi na postawione w rozdziale pierwszym pytania badawcze. W podsumowaniu konstатовano zauważalny, rosnący wpływ technologii na zmiany rynku pracy, zweryfikowano strukturalny charakter bezrobocia technologicznego, uwzględniono procesualny i modelowy charakter zjawiska oraz zwrócono uwagę na jego problemowy charakter (domagający się wdrożenia odpowiednich innowacji społecznych). Przedstawiono też zmieniający się charakter pojęcia pracy, znaczący wpływ bezrobocia technologicznego na psychikę i kondycję człowieka, globalność opisywanego zjawiska oraz jego istotność w kontekście antycypowanej przyszłości. W odpowiedzi na postawione pytania badawcze uwzględniono szereg kwestii: podkreślono wielość funkcji, jakie spełnia dyskurs (funkcja informatywna, antycypacyjna, preskryptywna, analityczna i historyczna), złożoność opisu bezrobocia technologicznego i kontekstów z nim związanych oraz różnorodność i zasięg zauważanych skutków zjawiska (zarówno pozytywnych, takich jak uwolnienie ludzi od żmudnych zajęć, jak i negatywnych, takich jak ryzyko nadmiernej akumulacji kapitału przez posiadaczy autonomicznych środków produkcji oraz marginalizację roli ludzi). Wskazano na istotność kwestii, związanych ze stratyfikacją społeczną, kształtowaniem elit i zmianami relacji władzy, jakie dostrzegane są w dyskursie oraz na znaczenie wysuwanych w dyskursie propozycji rozwiązań społecznych i politycznych (które mają głównie na celu zapobieganie i łagodzenie tego rodzaju zmian). Poruszono również kwestie aksjologiczne (w szczególności powołanie się na znaczenie wolności, sprawiedliwości społecznej i równości), prognostyczne (związane z koncepcjami rozwoju tzw. "ogólnej sztucznej inteligencji") i semantyczne (wskazanie, że używany w dyskursie język ma związek z wysuwaną przez jego autorów oceną opisywanych zjawisk). Na końcu wskazano na zagrożenie, związane z zauważalną hegemonicznością dyskursu globalnej Północy. Wskazano na ryzyko legitymizacji zjawiska bezrobocia technologicznego w dyskursie, a także jego progresywny charakter, innowacyjność, globalność oraz złożoność jego wewnętrznych sporów i prowadzonych w jego ramach dyskusji.